

ALTIPARMAK HACI İLYAS BİN AHMED VAKFİYESİ

M. Akif Erdoğan¹

Özet

Bu çalışmada, Ankara'da Tapu ve Kadastro Arşivi'nde muhafaza edilen Altıparmak Hacı İlyas bin Ahmed'in 1649 tarihli vakfiyesinin sureti yayınlanmaktadır. Bu vakfiye İzmir şehir tarihi açısından değer taşır. Hacı İlyas, İzmir'de on yedinci yüzyılın ortalarında yaşamış zengin, hayırsever bir Müslümandır. İzmir'de Güngörmez Mahallesi ve civarında çok sayıda mülke sahip olmuştur. İzmir'de bir mescit yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bu mescit zaman içinde ortadan kalmıştır. Bugün İzmir'de bu isimde bir mescit yoktur.

Anahtar Kelimeler: Altıparmak Hacı İlyas, İzmir, vakfiye, mescit

Abstract

The deed of trust of Altıparmak Hacı İlyas in İzmir

The one of the copies of the deed of trust of Hacı İlyas, dated 1649, was first published in Latin script in this paper. Information given in this deed is valuable from the history of İzmir point of view. Hacı İlyas, a rich Muslim man from İzmir, known as Altıparmak, declared his trust in 1649 to do Islamic activities in İzmir. His all trust estates were at the quarter of Güngörmez in İzmir. He constructed a small mosque in İzmir. In fact, his aim was to convert his small mosque to big mosque in İzmir.

Key words: Altıparmak Hacı İlyas, İzmir, deed of trust, small mosque

Altıparmak İlyas Ağa (tam künyesi: Altıparmak Hacı İlyas bin Ahmed), on yedinci yüzyıl ortalarında, İzmir'in zengin hayırsever Müslümanlarından biridir. IV. Mehmed'in sultanlığının ilk yılında, İzmir'de bulunan mal varlığının bir kısmını 'evlâdlık vakıf' olarak vakfetmiştir. İlyas ağanın kimliği üzerine yeterli bilgiye sahip değiliz. Evliya Çelebi, 1671'de İzmir'i ziyaret ettiği zaman, İzmir'de Kale Kapısı içinde bulunan bir cami ve medreseye ait kitabeyi seyahatnamesine not etmiştir.

---

¹ Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova İzmir, aerdogru@gmail.com, m.akif.erdogru@ege.edu.tr

Bu kitabede, İzmir kadısı Hacı İlyas bin Ahmed'in 1378-79 yıllarında sözkonusu cami ve medreseyi yaptırdığı belirtilmektedir. Evliya'ya göre, bu caminin cemaat yeri de sağ taraftadır.² Bu bilgiye göre, bu İlyas Ağa ile Altıparmak İlyas ağa arasında bir bağlantı olmalıdır. Altıparmak İlyas ağanın, bu kadı ailesine mensup olduğu düşünülebilir. 1649 tarihli vakfiyenin bir sureti, gerekli olur düşüncesiyle, 1654 yılında Tapu ve Kadastro Arşivi Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde muhafaza edilen *Aydın Evkaf Defteri'nin* içine kaydedilmiştir.³ Devrin İzmir kadısı Ahmed bin Abdülkerim vakfın 'sahih' bir vakıf olduğunu onaylamıştır. Bu Osmanlı arşiv belgesi, vakıf tarihi açısından sıradan bir belgedir, ama İzmir şehir tarihi açısından değer taşır. *Altıparmak* olarak bilinen bu zat, Ahmed isimli bir Müslümanın oğludur.⁴ Evi, İzmir'de, *şeyhülislam ve çelebi* gibi İslami ünvanlar taşıyan zengin ve nüfuzlu Müslümanların yaşadığı bir mahallede bulunmaktadır. On yedinci yüzyılın ortalarında limandan dolayı İzmir'de ticaret genişleyince, İlyas ağa, ticaretle uğraşmış, muhtemelen ailesinden de hatırı sayılır bir servet kalmıştır. İzmir'in Güngörmez Mahallesi'nde 1649 yılından önce kendi ismiyle anılan bir han inşa ettirmiştir. Bu han, elli bir adet hücre, beş adet dükkân ile iki adet odadan müteşekkildi. Merhum Prof. Münir Aktepe, Evliya Çelebi'nin Altıparmak hanını zikettiğini belirtir.⁵ 1969-70 yıllarında İzmir'de yaptığı araştırmalarda bu han hakkında bilgi elde edememiştir.⁶ Altıparmak Mescidi'nin daha sonra camiye çevrildiğini yazar.⁷ 1980'li yılların ortalarında, İzmir hanları üzerine çalışmış olan Prof. Bozkurt Ersoy da İzmir'de bu isimde bir yapının mevcut olmadığını söyler.⁸ Vakfiyeye göre, İlyas ağa, kendi hanının yakınına da bir mescit yaptırmıştır. İkiçeşmeler (şimdiki: İkiçeşmelik) mevkiinde de mülkü vardır. Asıl amacının, inşa ettirdiği mescidi ileride cami haline getirmek olduğunu söyler. Hanefi-Sünni bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Kadı, müftü, müderris gibi şehrin ileri gelenleriyle yakın irtibat halinde olduğu görülmektedir.

² *Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi*, İzmir 2013, s. 29

³ Sözkonusu vakfiyenin bir nüshasının İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde olduğu biliniyor (Münir Aktepe, 'İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi', *Tarih Dergisi*, 25, İstanbul 1971, s. 114).

⁴ Bazı matbu ve dijital yayınlarda Altıparmak İlyas ağanın babasının isminin Hemdem/Hemedem şeklinde yazılması doğru değildir. Babasının ismi Ahmed'dir.

⁵ Evliya Çelebi, Çavuşzade, Beyler, Tercüman, Muhtesip, Mehmed efendi gibi İzmir'in belli başlı hanlarını sıralarken, Altıparmak Hanını da belirtir (age., s. 37).

⁶ Münir Aktepe, agm., s. 114

⁷ Münir Aktepe, 'Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II', *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 5-6, İstanbul 1971, s. 95

⁸ Bozkurt Ersoy, *İzmir Hanları*, Ankara 1991, Atatürk Kültür Merkezi yayını, s. 76

Tablo 1: İzmir’de Altıparmak İlyas Ağa Vakfına Ait Akarât

Vakfedilen gelirin cinsi	Adedi
Bahçivan evi (suyu var)	1 adet
Oda	7 adet
Saha	1 adet
Su kuyusu (birr-i mai)	1 adet
Havlı	1 adet
Dükkân	19 adet
Ev (kendi evi)	1 adet
Mahzen	1 adet
Hücre	51 adet (Altıparmak hanında)
Bahçe	2 adet (ağaçları, mahzeni ve suyu var)

Tablo 2: İzmir’de Altıparmak İlyas Ağa Vakfının Harcama Kalemleri

Görev ve masraf kalemleri	Mescid iken	Cami olursa
	Akça	Akça
imam	5	7
müezzin	1	3
kayyım	1	2
hatip	-	5
mum	1	1
yağ	1	1
hasır	1	1
meremmet	5	5
tevlîyet (Süleyman Dilaver’e)	10 + 10	10 + 10
Hacı Osman (İlyas ağanın erkek kardeşi)	10	10
Zaid (olursa)	Kendi evladına	erkek Kendi erkek evladına

VAKFİYE SURETİ

Altıparmak İlyas Ağa Vakfı⁹

Vakfiye-i ma’mulün bihası **Defterhane-i Âmirede** hıfz olunub vech-i meşruh üzere suret vermek buyruldu fi 18 Ramazan sene 64, sahh¹⁰

⁹ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi’nde muhafaza edilen 571 numaralı Aydın Evkaf Defteri’nin 32b varağında kayıtlıdır.

¹⁰ 2 Ağustos 1654

Ma fihi mine'l-vakf ve's-şürut ale'n-nemrite'l-mebсут vakaa li-deyyi ve cera beyni yeda atıyyi hukimet bi-sıhhatihi ve lüzumihi alemen bi'l-hilaf el-cari beyne'l-eimmeti'l-eslâf hurrire el-fakirünün ileyh sübhanehu ve teala **Ahmed bin Abdülkerim el-kadı bi-medine-i İzmir** el-mahrusa afa anhüma

Ta'liat bima fihi mutabiken li's-şer'iyyü'l-mutahhar nemakahü'l-fakir **Abdülbaki el-kadı bi-medine-i İzmir** el-mahmiyye gafere lehu ve ani'l-eslâf

Mensuh ala minval-i aslihi el-mümza el-mahtum nemakahü'l-fakir **Mustafa el-me'mur be-rü'yet-i umur-ı şer'iyye el-askeriyye** afa anhü , Mustafa Şefi' bada Mustafa (mühür)

Bismillahirrahmanirrahim

El-hamdü li'l-lezi **halake'l-insan** ve suratın fi **eyyi suratın ma şae rakbe**¹¹ sümme kadr lehu'l-erzak ve'l-acâl ala mukteziyyi hikmetihi ve'l-hafiyetihî hüvellezi yusrifu anan iktida ayade? ila fi'l-hayrat elleti yedhulü biha sahibha el-cinân sarfen li'l-yerciu anhü ma-dam hayyen ve ba'de tamam el-ecli yentefu' biha ittikaen beynen yeşhedu lehu **kavl-i Resul-ı Ekrem** sallallahu aleyhi nebiyyihî'l-muhterem **izamatü'l- İbn-i Adem inkıta' amele's-s selase sadaka-i cariyeye ve ilm-i yentefi bihi ve veled-i salih yeduvv ileyh** al-hadis¹² ed-dünya el-faniyye ve **küllü men aleyhâ fân**¹³ fe'l-akılu yuhsılu zahrü'l-ahire ta'cilen afanna ve's-salâtu ala eşref min eştille min sülale-i adena ve efdalu min usturaa? fesaha'l-beyân ve semaha'l-beyân ve ala alihi ve ashâbihî ellezine fe-iza ve amene be-hazzi a'yan ve ala min teb'ihim ila yevme'l-lezine bi-ihsân amma ba'dü fe-hâmil-i hâze'l-vesikatü'l-enika sâhibü'l-nemikiyye er-rushiyye medine-i İzmir sükkânından **Altıparmak el-Hacc İlyas bin Ahmed** nam kimesne Meclis-i şer'î-i mutahhar-ı vacibü'l-itaada vakf-ı atıyü'l-beyâna li-ecli't-tescil mütevellî nasb ve ta'yin eylediği **Süleyman Dilaver** mahzarında be-tav'-ı ikrar ve takrir-i kelâm edüb medine-i mezburede **mahkeme-i şerife** kurbünde vaki' kendi emlakından bir tarafı kıdvetü'l-ulemaî'l-izama halâ **Şeyhülislam Mustafa Efendi hazretleri** mülkü ve iki tarafı **Mustafa Çelebizâde Ahmed Çelebi** mülkü bir tarafı tarik-i amm ile mahdud olub iki bab fevkani ve üç bab tahtani odaları ve sahayı ve birr-i mai ve havlıyı ve elinde beşer bab dükkânları ve ana muttasıl bir bab arakıyyeci¹⁴ dükkânı üzerinde bir bab fevkani odayı muhtevi halâ sakin olduğum menzilimi ve yine medine-i mezburede **Kuyumcular sükunda** vaki bir taraf **Unud-oğlu** mülkü ve bir tarafı **Durak Beşe** mülkü ve bir tarafı **Kal'a kethüdası el-Hacc Mehmed Çelebi** ve bir

¹¹ Kuran-ı Kerim, İnfitar 8: 'Dilediği herhangi bir surette birleştirdi'.

¹² Hz. Muhammed şöyle buyurdu: 'insan öldüğü zaman, amelinin sevabı kesilir, ancak şu üç şeyin sevabı kesilmez: sadaka-i cariyeye, faydalı ilm, kendisine dua eden hayırlı evlat', Müslim, hadis no: 1631.

¹³ Kuran-ı Kerim, Rahman 26: 'Yeryüzündeki her canlı yok olacak'.

¹⁴ Arakıyyeci: Keçeden takke yapıp satan kişi.

tarafı tarik-i amm ile mahdud iki bab birbirine muttasıl kuyumcu dükkânı ve **Arnun-oğlu Hanı**¹⁵ kapusunda vaki' etrâf-ı selâsesi mezbur **Arnun-oğlu** emlâkı ve bir tarafı tarik-i amm ile mahudu olup bir bab mahzen-i kebiri ve **Güngörmez mahallesinde** kendüme intima ile tahdiden müstağni **Altıparmak Hanı** demekle ma'ruf kendüm bina eylediğim fevkani ve tahtani elli bir bab hücerâtı ona muttasıl beş bab dükkân ve bir bab fevkani ve tahtani odayı ve **han-ı mezbur** kurbünde müceddeden bina eylediğim **mescid-i şerifin** tahtında vaki iki bab dükkânı ve yine mahalle-i mezburede vaki' Ömer ağadan iştira eylediğim hadika ki bir tarafı tarik-i amm ve bir tarafı **Lütfullah Çelebi ibn Fazlullah Çelebi** mülkü ve iki tarafı **Ömer ağa hatunu Âlem Hatun** mülkü ile turunç ve sair eşcârı muhtevî ve müceddeden bina eylediğim iki bab mahzeni müstemil hadikayı ve yine medine-i mezbure kurbünde **İkiçeşmeler** nam mevzi'de vaki bir tarafı **Nurullah Çelebi** ve bir tarafı **Yazıcıoğlu Derviş Çelebi** mülkü ve bir tarafı **Osman Çavuş** veresesi mülkü ve bir tarafı tarik-i amm ile mahdud bir bab tahtani bağçevan evi ve şecâr-ı mütenevviayı ve maiyi havi ve cudrân-ı erbaayı¹⁶ muhtevî olup **Kethudayeri Bağçesi** demekle ma'ruf olan bir kıt'a hadikayı cümle emlâkdan ifraz edüp kendi evlâdım ve evlâdım evladı için li-zikru mislihi hazzi'l-ünsayeyn batnen bade batnin ve karnen ba'de karnin ile'l-inkıraz vakf-ı sahîh-i şer'î ve habs-i sarîh-i mer'î kıldım ve şöyle şart eyledim ki,

Ben huyutda oldukça kendim mutasarrıf olup keyfe ma-yeşa mutasarrıf olam, tebdil ve tağyiri yedimde olup, zikr olunan **han-ı mezbur kurbünde müceddeden ihdas ve bina eylediğim mescid-i şerifin** imamına emlâk-ı mezburenin gallâtından ve icaresinden beher yevm beş akça ve bir akça müezzinine ve bir akça kayyımına cümle yedişer akça vazife ile bir salih ve dindar ve a'lemi bi'l-beyyine adem imam ola, ezan ve kayyımlığı vazifesin huyutda oldukça akarımdan beher mah eda ve teslim edem **Allahu teala tevfik ederse mescid-i mezburu kable'l-fevt cami etmek müyesser olursa** beher yevm yedişer imamına ve beş akça hatibine ve üçer akça müezzinine ikişer akça kayyımına ta'yin olunub ve mescid-i mezburenin bir akça mumuna ve cami olursa birer akça mumuna ve birer akça yağına ve birer akça dahi hasırına olup ve beher yevm evkâf-ı mezburenin meremmeti için beşer akça ve ziyade harcı lazım geldikde izn-i hâkimü'l-vakt ile ola bu cümleyi kendim huyutda oldukça akarımdan kendüm eda edem, vefatımdan sonra mezbur **Süleyman** huyutda olursa bu cümlelerin üzerine mütevellî olup tevliyeti mukabelesinde beher yevm onar akça ve bundan gayrı yine onar akçaya dahi mutasarrıf ola mürtezikanın cümlesi tayin olunan vazifelerin aldıktan sonra maadanın cümlesin zikr olunduğu üzere mütevellî evlâdıma teslim ede ve mezbur Süleyman huyutda olmaz ise evlad-I zükurundan batnen bade

¹⁵ İzmir hanlarıyla ilgili modern çalışmalarda bu hanın ismi geçmez.

¹⁶ Dört tarafı duvarla çevrili.

batnin tevliyyete kadir kimesne mütevellî olup vazife-i mezbureye mutasarrıf ola, eger mezbur Süleymanın evlad-ı zükuru münkariz olursa sair evladından batnen bade batnin aslahı ve anlar münkariz olursa akrabamdan bir salih ve mütedeyyin adem mütevellî ola, ve yevmî onar akça dahi **el-Hacc Osman** huyutda olursa onar akça verile vefatından sonra evlad-ı evlad ve evladı batnen bade batnin mutasarrıf ola, ve benim münkariz olursa cümle emlâk-ı mezburenin icarâtı ve gallâtını karındaşım mezburun evlâdı neslen bade neslin ile'l-inkıraz tafsili sabık üzere mutasarrıf olalar eger karındaşım-ı mezburun evlâdı mukaddem münkariz olursa zıkr olunan akçayı dahi kendi evlâdım vech-i muharrer üzere mutasarrıf olalar el-ıyazu billah mezkurun cümlesi münkariz olursa emlâk-ı mezburenin cümlesi **meşrutıyyet üzere** mütevellî zabt ve tasarruf edüb hasıl ola, cümle icarât ve gallesin cem'-i mezburun imam ve müezzini ve sair levâzımına berây-ı hükm-i şer'î ile her birine tahamüllerine göre tevzi' olunub mütevellisi yedinden vazifeleri verilüb ve sair levâzımına harç ve sarf oluna deyüp emlak-ı mezbureyi fâriğâğü's-şuşuğl ve'l-iştigâl vâkif-ı mezbur mütevellî-i merkuma teslim ol dahi teslim ve kabz ü kabül ve sair mütevelliler gibi **vakfiyyet üzere** zabt ve tasarruf eylediğinde mütevellî-i mezbur dahi vakıf-ı merkumun vech-i meşruh üzere carî olan ikrârın bi'l muvacehe tasdik ve bi'l-müşafehe tahkik edüb umur-ı vakf ve tescil tamam olduktan sonra vâkif-ı merkum inan-ı kıyl ü kalı semt-i ahire masruf ve zimam-ı cidalı nehc-i ahire ma'tuf kılub vakf-ı mezbur ve şart-ı mezkur imam-ı azam ve hümmam-ı efham pişva-yı küll ve rehnüma- sübulü'l-misadü's-sadât, mesned-i saadet, sırrac-ı allame, kâşifü'l-gumme, hazret-i **Ebu Hanife Nu'man bin Sabit el-Kufi**-i Cevzî-i bi'l-hayr ve Kufi-i rey-i şerif ve kavli-ı münifleri üzere lüzümü mün'adim olup **yine evvelki gibi mülküne ilhak ederim** deyü vakf-ı mezburdan rücu' ve mukaddemâ nizaa şüru' edecek mütevellî-i mezbur Süleyman bi'l-mukabele muhasama ve mücadele edüp egerçe **imam-ı azam Ebu Hanife hazretleri** katında lüzum münadim ise lakin imameyn-i hümmameyn şemseyni mu'tebereyn **Ebi Yusuf bin Ya'kub imam-ı sani** ve **imam-ı salis-i bi-sani Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî** katlarında tescil-i şer'î ve teslim-i ile'l-mütevellî olıcak vâkif lüzum ve lâzibdir deyüb imameyn-i müşarünileyhüma kavli-ı şerifleri üzere vakf-ı mezburun lüzumuna hükm taleb ederim deyü reddin imtina edüb mevki'-i ala haze'l-kitab hazretleri huzur-ı şeriflerinden hükm-i şer'î kavim talibân ve ragibân olduklarında hâkim-i müşarünileyh canibeynin deliline nazar edüb canib-i vakfi evla görüb evvelâ sıhhat-ı vakfiyyete ve saniyen lüzumuna hükm edüp mahkumün bih olmağla mecma'-ı aleyh olup minbad nakz ve nakzına muhal ve tağyir ve tebdiline imkân-ı müctemî'l-ı ihtimal oldu vakfen, sahihen, şer'iyyen, sarihen, mer'iyyen ba'dema **femen beddelehu ba'de ma semiahu fe innema ismühu allellezine yubeddiluneh innellahe semiun aliym**¹⁷ cera zalike gur-re-i

¹⁷ Kuran-ı Kerim, Bakara 181. 'kim bunu işittikten sonra onu değiştirirse kuşkusuz bunun günahı onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz ki Allah işitendir, bilendir'.

şehr-i Cemaziyelahir li-sene tis'a ve hamsîn ve elf¹⁸ min hicret-i men lehül' izz ve's-şeref

Şuhudül-hal

A'lemü'l-ulemâi'l-izâm **Mustafa Efendi ibn Derviş Mehmed el-müfti halâ**

Fahrül-kudât **Mehmed Efendi ibn Abdülkerim**

Zahrü'l-akrân **Es-seyyid Mehmed Efendi ibn Mahmud çavuş**

Umdetü'l-kudât **Abdullah Efendi ibn Sadık Efendi**

Fahrü'l-müderrisîni'l-kirâm **Mehmed Efendi ibn Ahmed Efendi**

Kâtibü'l-hurûf **Mehmed bin el-Hacc Mehmed eş-şehir be-Papuçcu-zâde**

Hamza Efendi ibn Ali el-hatib

Hüseyin Başa ibn Hasan

İbrahim Çelebi ibn Mehmed

Yusuf Çelebi ibn Mehmed

El-Hacc Osman ibn Ahmed

Ali Paşa ibn Abdullah

Usta Mehmed bin Mustafa

Mehmed Çelebi ibn El-Hacc Nuh

Hasan Çelebi ibn el-Hacı Ali

Abdülğani ibn Hüsameddin

Muslihüddin ibn Hasan Dede

Fahrü'l-akrân **Mustafa Ağa ibn Abdullah**

Umdetü'l-müderrisînü'l-kirâm **Mustafa efendi ibn Yusuf çavuş**

Mefhârü'l-müderrisîn **Hüseyin efendi biraderi o**

Fahrü's-sadât **es-Seyyid Ali efendi ibn Mehmed Çavuş**

Abdülkerim Efendi ibn Sadık efendi el-merhûm

Mustafa Çelebi ibnü'l-merhum Pir Ali Efendi

Ahmed Çelebi birader-i o

Mehmed Çelebi ibn Abdülkadir

---

¹⁸ Haziran 1649

